

PAARISA

Ilaqutaminnemut Pitssaaľuinemullu Aqutisioqarfik / Familie og Forebyggelsesstyrelsen
Ilaqutaminnemut Peqjissutimullu Naalakkersuisoqarfik / Departement for Familie og Sundhed
Namminersomerullutik Oqartussat / Grønlands Hjemmestyre

INUUNERITTA

Ukiumoortumik nalunaarusiaq
2006-2007

Inuuneritta

IMAI	1
AALLAQQAASIUT	3
KALAAALLIT NUNAANNI NALINGINNAASUMIK PEQQISSUSEQ	5
TIKKUUSSISSUTIT.....	5
<i>Meeraaqat toqusarnerat.....</i>	5
<i>2500 gram sinnerlugu oqimaassuseqarlutik inuusut amerlassusiat.....</i>	5
<i>Qanoq sivistigisumik inuunissaannut ilimagisaq.....</i>	5
<i>Namineq peqqissutsimik naliliineq.....</i>	6
SULINIUTEQARFIK 1 – IMIGASSAQ & AANNGAARNIUTIT.....	7
PERIAATSIT	7
ANGUNIAKKAT	7
TIKKUUSSISSUTIT.....	7
<i>Tamarmiusumik aalakoornartumik atuineq.....</i>	7
<i>Inuusuttut 14-inik ukioqalertinnatik aalakoorsimasut procentinngorlugit.....</i>	7
<i>Inuusuttut hashitorsimasut procentinngorlugit.....</i>	8
<i>Inuusuttut naamaarsimasut procentinngorlugit.....</i>	8
<i>Imigassaq akuutillugu nalunaarutigineqartut.....</i>	8
SULINIUTIT	8
SULINIUTEQARFIK 2 – ANNERSAASARNEQ KINGUAASSIUTITIGULLU	
ATORNERLUISARNEQ.....	9
PERIAATSIT	9
SIUNERTAT	9
TIKKUUSSISSUTIT.....	10
<i>Persuttaanerit namineq nalunaarutigineqartut.....</i>	10
<i>Kinguaassiuutitigut atornerluinerit namineq nalunaarutigineqartut.....</i>	10
<i>Annersaanerit kinguaassiuutitigullu atornerluinerit politiinut unnerluutigineqartut.....</i>	10
<i>Qimarnuinnut attaveqarnerit.....</i>	10
SULINIUTIT	11
SULIUTEQARFIK 3 – IMMINUT TOQTARNEQ	13
PERIUSISSAT.....	13
SIUNERTAT:	13
TIKKUUSSISSUTIT.....	14
<i>Imminut toqttarnerit.....</i>	14
<i>Imminut toqoriartarnerit.....</i>	14
SULINIUTIT.....	14
SULINIUTEQARFIK 4 – NERISAQARNEQ TIMILLU AALATINNERA	16
PERIUSISSAT.....	16
ANGUNIAKKAT	16
TIKKUUSSISSUTIT.....	17
<i>Body Mass Index ≥ 30-llit amerlassusii.....</i>	17
<i>Timimik aalatitsinissamut innersuutininik malinninngitsut amerlassusii.....</i>	17
<i>Paarninik naatitanillu atuineq.....</i>	17
<i>Sukkumik atuineq.....</i>	18
<i>Atuarfiit atuarfimmi nerisaqartitsinermut peqataasut.....</i>	18
SULINIUTIT.....	18
SULINIUTEQARFIK 5 – ATOQATIGIINNEQ	21
PERIAATSIT	21

ANGUNIAKKAT	21
TIKKUSSISSUTIT.....	21
<i>Inuusuttuaqqat ernisarneri.....</i>	<i>21</i>
<i>Kinguaassiutigit nappaatit tunillaattartut takussaaneri.....</i>	<i>22</i>
<i>Nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit amerlassusii.....</i>	<i>22</i>
SULINIUTIT.....	22
SULINIUTEQARFIK 6 – PUJORTARTARNEQ.....	24
PERIAATSIT	24
SIUNERTAT	24
TIKKUSSISSUTIT.....	24
<i>Inersimasut pujortartartut procentinngorlugit.....</i>	<i>24</i>
<i>Inuusuttut akornanni pujortartarneq.....</i>	<i>24</i>
<i>Tupamik eqqussuineq.....</i>	<i>25</i>
<i>Pujortartarani pujormiutinneqarneq.....</i>	<i>25</i>
<i>Naartusut pujortartartut amerlassusii.....</i>	<i>25</i>
SULINIUTIT.....	25
SULINIUTEQARFIK 7 – MEEQQAT INUUSUTTULLU.....	26
PERIAATSIT	26
SIUNERTAT	26
TIKKUSSISSUTIT.....	26
<i>Naartusut misissortittarnissamut pilersaarusiamut innersuussutigineqartumut</i>	
<i>malinnissimasut</i>	<i>26</i>
<i>Meeqqat kaattut</i>	<i>27</i>
<i>Meeqqat pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusii.....</i>	<i>27</i>
<i>Meeqqat paarnanik naatitanillu atuinerat</i>	<i>27</i>
<i>Meeqqat sodavandinik mamakujuttunillu atuinerat.....</i>	<i>28</i>
<i>Meeqqat innersuussutigineqartut malillugit akiuussutissanik kapitissimasut.....</i>	<i>28</i>
<i>Meeqqat inuusuttullu oqarasuaataannut 134-mut attaveqarneq.....</i>	<i>28</i>
SULINIUTIT.....	29
SULINIUTEQARFIK 8 – UTOQQAAT	31
PERIAATSIT ANGUNIAKKALLU.....	31
SIUNERTAT	31
TIKKUSSISSUTIT.....	31
<i>Nammineq peqqissutsimik nalililneq</i>	<i>31</i>
<i>Utoqqaat eqeersimaarnerat</i>	<i>31</i>
SULINIUTIT.....	32
SULINIUTEQARFIK 9 –KIGUTIT	33
ANGUNIAKKAT	33
TIKKUSSISSUTIT.....	33
<i>Meeqqat putulinnik kigutillit amerlassusii.....</i>	<i>33</i>
<i>Meeqqat pinaveersaartitsilluni misissortittarnernik malittarinnittut amerlassusii.....</i>	<i>33</i>
SULINIUTIT.....	33
INUUNERITTA PULJE	34
2006-MI 2007-MILU AGGUAASSINERIT	34
SULEQATIGIINNISSAMIK ISUMAQATIGIISUTIT.....	35
PAARISA	36
PAARISA -MI INUIT	37
ATAATSIMEERSUARNERNI AAMMA ATAATSIMIINNERNI PEQATAANERIT.....	38
ANGALALLUNI ORNIGUNNERIT.....	39
PIKKORISSARNERIT / ILINNIAQQINNERIT.....	40
PAASINIAAVISSAT	41

Inuuneritta 2007 ukiumoortumik nalunaarusiaq

Aallaqqaasiut

2003-mi taamanikkut naalakkersuisuusup innuttaasut peqqissusaannut suliniummik ataatsimoorussamik pilersitsisoqarnissaa suliniutigaa. Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut **Inuunerittamik** taaguuserneqarpoq. Inuuneritta Inatsisartut 2006-imi ukiakkut ataatsimiinneranni aalajangiunneqarpoq, 2006-imilu decemberimi aallartinneqarluni.

Suliniuteqarfissat/anguniagassat qulingiluat ilanngunneqarnissaat isumaqatigiissutigineqarpoq:

- Aanngajaarniutit (siusinnerusukkut *Imigassaq hashlu*-imik taaneqartoq)
- Annersaasarneq kinguaassiutigullu atornerluisarneq
- Imminut toquttarneq
- Nerisaqarneq timillu aalatinnera
- Atoqatigiinneq
- Pujortartarneq
- Meeqqat inuusuttullu
- Utoqqaat
- Kigutit (siusinnerusukkut *Kigutigissaaneq*-mik taaneqartoq)

Inuuneritta 2007-miit 2012-imut ingerlanneqassaaq, Naalakkersuisullu periusissaannik anguniagassaannillu imaqarluni, taanna atuagassiami ”Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniut – Naalakkersuisut periusissaat anguniagassaallu 2007 – 2012” atuarneqarsinnaavoq. Atuagassiaq Nuummi Sisimiunilu illunut tamanut agguaanneqarnikuvoq, Kalaallilu Nunaata sinnerani illoqarfinni nunaqarfinnilu napparsimavinnut napparsimaveeqqanullu nassiussorneqarnikuulluni.

Aqutsisut suliniuteqarfisassani tamani suliniutissanik assigiinngitsunik siunnersuuteqarput. Suliniutit 2007-imi aallartinneqartut siunnersuutinit taakkunanit aallaaveqarput.

Suliniuteqarfisassani assigiinngitsuni ataatsimoorussamik annertunerusunik ingerlatsinissaq anguniarlugu suliniuteqarfissat ”Nerisaqarneq timillu aalatinnera” aamma ”Kigutit” tulleriarinermi salliutinneqarnissaat aalajangiunneqarpoq.

Innuttaasut peqqissuunerat ataatsimoorullugu suliassaavoq, aammalu Innuttaasut peqqissuunissaannik suliniummi piffissami aalajangiunneqartumi anguniarneqartut aatsaat assigiinngitsorpasuit ataatsimoorussillutik suliniuteqarnerisigut anguneqarsinnaavoq., taassuma ataani ilaatigut Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfik, Ilaqutariinnermut aamma Pitsaaliuinnermik aqutsisoqarfik, Peqqinnissaqarfik, Ilinniagaqarfik aamma Politiit.

Inuunerittamut malittarinnilluni suleqatigiissitaq PAARISA-mit, Politiinit, Peqqinnissakkut nakkutilliisoqarfimmit, MIPI – Meeqqat Inuusuttullu Pillugit Ilisimasaqarfimmit, Nerisaqarneq pillugu siunnersuisoqartigiinnit, Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Naalakkersuisoqarfimmit, Peqqinnissaqarfimmit, Utoqqarnik

isumaginnittoqarfimmit, Kigutigissaaveqarfimmit, KANUKOKA-mit Oqalufeqarfimmiillu sinniisunik inuttaqartinneqarpoq. Malittarinnilluni suleqatigiissitap Inuunerittami suliarineqartut malittarissavai, sulinerup qiteqqunnerani naliliissalluni 2012-milu suliaq naammassippat naggataarutaasumik naliliissalluni aammalu Inuunerittap 2012 kingorna ingerlaqqissappat innersuussissalluni.

Inuuneritta PAARISA-mut ilaavoq, suliassalli peqqinnissasqarfik, najukkani pinaveersaartitsinermi ataatsimiititalianik, pinaveersaartitsinermi siunnersortinik allarpassuarnillu suleqateqarluni ingerneqartarput. Peqqissutsimut akisussaaffik peqqinnissaqarfimmut taamaallaat tunniunneqarsinnaanngilaq, akerlianilli inuiaqatigiit tamarmik akisussaaqataassapput. Inuit ataasiakkaat, ilaqutariit, atuarfik, suliffeqarfik, nunaqarfiit illoqarfiillu tamarmik peqataassapput peqqissutsimullu akisussaaqataassallutik.

Kalaallit Nunaanni nalinginnaasumik peqqissuseq

Tikkuussissutit

Meeraaqat toqusarnerat

Meeraaqat toqusarnerat toqungallutik inuusut aamma uumallutik inuusut inuunerminni ukiumi siullermi (0 - 1 ukioqarlutik) toqusut inuusullu amerlassusiisa (uumallutik aamma toqungallutik), inuusut 1.000 aallaavigalugit agguarneqarnerannit nassuiarneqartarpoq.

Ukioq		1976- 80	1981- 85	1986- 90	1991- 95	2005	2006	2007
Kalaallit Nunaat	Nukappiaqqat	32,8	28,4	28,4	22,3	8,8	16,9	*
	Niviarsiaqqat	27,3	25,7	21,5	27,4	6,9	14,0	*
Danmark	Katillugit	9,0	8,0	7,8	5,8	4,0	4,0	4,0

Tabel 1. Kalaallit Nunaanni aamma Danmarkimi 1971-miit 2006-mut meeraaqat toqusarnerat. *2007-mi meeraaqat toqusut 21,0-nik amerlassuseqarput. (Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfik, 2008 & Danmarks statistik, 2008).

2500 gram sinnerlugu oqimaassuseqarlutik inuusut amerlassusiat

2006-imi inoorlaat inuusunit 845-uusunit 53-it (6,3 %) 2500 gram ataallugu oqimaassuseqarput, 2007-mili inuusunit 852-isunit 47-uullutik (5,5 %) (Peqqissutsikkut Nakkutilliisoqarfik 2007 & 2008).

Qanoq sivisutigisumik inuunissaannut ilimagisaq

”Qanoq sivisutigisumik agguaqatigiissillugu inuunissamut ilimagisaq” innuttaasut peqqissusaata pitsaassusaanik pitsaasumik tikkuussisuvoq. Kalaallit Nunaanni annikitsumik qaffakkiartorpoq, tassa Kalaallit Nunaata nunat avannarliit allat annikitsumik angujartormagit. Sulili Kalaallit Nunaat Danmarkimut naleqqiullugu ukunik 10 – 14-nik appasinneruvoq (Peqqinnissakkut nakkutilliisoqarfik, 2007 & 2008). Naatsorsuineq kingulleq 2006-meersuuvoq.

Ukioq	1990	1993	1996	1999	2003	2004	2005	2006
Angutit	60,7	61,7	62,8	62,7	64,1	64,6	65,5	65,8
Arnat	68,4	68,5	68,4	68,0	67,8	70,4	70,9	71,2

Tabel 2. 1990-miit 2006-mut arnat angutillu agguaqatigiissillugu qanoq sivisutigisumik inuunissaannut ilimagisaq (Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfik, 2007 & 2008).

Nammineq peqqissutsimik naliliineq

Isumaqarpoq peqqissutsini:	Procent
Pitsaasorujussuusoq	19,8 %
Pitsaasoq	45,4 %
Ajorpallaangitsoq	32,2 %
Ajortoq/ajortorujussuusoq	2,6 %

Tabel 3. 2005-imi innuttaasut nammineq peqqissutsiminnik naliliinerat - kalaaliinnaat (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Suliniuteqarfik 1 – Imigassaq & Aanngaarniutit

Periaatsit

Siunissami imigassamik hashimillu pinaveersaartitsinissaq peqqinnermillu siuarsaanissaq periaatsinik pingasunik nutaamik tunngaveqartinneqassaaq:

1. innuttaasut imigassaq hashilu eqqarsaatigalugit peqqinnikkut iliuuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq
2. aalakoorniaannarluni imernerup annikinnerpaaffissaminiitinneqarnissaa, avatangisunik inuunermilu atugassanik peqqinnartunik kiisalu peqqinnartumik inooriaaseqarnermik siuarsaneq
3. aanngajaarniutitik atorerluineq akuerineqarsinnaanngilaq

Anguniakkat

Piffissami 2007-imit 2012-imit anguniakkat:

- meeqqat inuusuttullu inuunerat imigassamik ikiaroonartunillu atorerluiffunngitsoq
- avatangisunik imigassartorfunngitsunik siuarsaneq ineriartortitsinerlu
- imigassamik ikiaroonartumillu atorerluineramik katsorsaaneq akeqanngitsoq
- katsorsaaneq arlinnut sammiveqartinneqartoq
- hashimik eqqussuineq nioqquteqarnerlu killilersimaarneqartut
- inuiaqatigiinni imigassamik atuineq tamarmiusoq killilersimaarneqartoq

Tikkuussissutit

Tamarmiusumik aalakoornartumik atuineq

Kalaallit Nunaanni naatsorsueqqissaartarfik malillugu 2006-imi 2007-imit Kalaallit Nunaanni inuit 14 sinnerlugit ukiullit eqqussinnerat aalakoornartumillu sanaartornerat literimut ima isikkoqarpoq:

Ukioq	>14 ukiullit aalakoornartoq inummut ataatsimut
2006	11,68
2007	11,97

Tabel 4. 2006-imi 2007-imit inuit 14 sinnerlugit ukullit aalakoornartumik eqqussinnerat sanaartornerallu (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2008).

Inuusuttut 14-inik ukioqalertinnatik aalakoorsimasut procentinngorlugit

2006-mi 11-12-nik ukiullit 90 %-iisa aamma 13-14-nik ukiullit 65 %-iisa aalakuunngisaannarsimallutik oqaatigaat. 15-17-nik ukiulinni kisitsit 25 %-iuvoq. 11-12

aamma 15-17 ukiulinni Nuummi, illoqarfinni nunaqarfinnilu imigassartortarnermi ileqqut assigiinnginnerat takuneqanngilaq, kisiannili 13-14-nik ukiulinni Nuummi, illoqarfinni nunaqarfinnilu kisitsisit tassaapput 60 %, 40 % aamma 72 %. (Niclasen, 2007)

Inuusuttut hashitorsimasut procentinngorlugit

2006-mi 15-17-nik ukiullit akornanni 77 %-it hashimik misiliinngisaannarsimanertik oqaatigaat. Niviarsissat hashimik pujortarlutik misiliisimasut 18 %-iupput nukappissallu 27 %-iisa hashimik pujortarlutik misiliisimanertik oqaatigaat. (Niclasen, 2007)

Inuusuttut naamaarsimasut procentinngorlugit

2006-mi meeqqat inuusuttullu (11-17-nik ukiullit) aperineqartut 92 %-iisa naamaarnermik misiliinngisaannarsimanertik oqaatigaat, 1 %-illi 20-t sinnerlugit imaluunniit amerlanerusoriarlutik naamaassimanertik oqaatigaat (Niclasen, 2007)

Imigassaq akuutillugu nalunaarutigineqartut

Kalaallit Nunaanni Politiit malillugit imigassaq akuutillugu immikkut inatsisinik unioqutitsinerit Kalaallit Nunaanni 2006-mi aamma 2007-mi ima isikkoqarput:

Nalunaarutigineqartut amerlassusii	2006	2007
Imigassartorsimalluni angalaanermi inatsisinik unioqutitsinerit	140	125
Imigassartorsimalluni angallannermi ajutoornerit	49	49
Aalakoortut	1.953	2.017

Tabel 5. 2006-mi aamma 2007-mi imikkut inatsisinik unioqutitsinerit nalunaarutiginnerit unnerluutiginninnerillu amerlassusii (Kalaallit Nunaanni Politiit, 2008)

Suliniutit

2007-mi sammisaq aanngajaarniutit inuusuttunut atuagassiami INUK-mi allaaserineqarpoq.

Kalaallit Nunaanni ukiut tamaasa sap.ak. 18-ip oqalliffittut atorneqarnissaa kaammattuutigineqartarpoq, tassani aalakoornartumik atuinermi ileqqut periutsillu qitiutinneqarnissaat siunertarineqartarluni. Piffisami 2005-2007 Sap.ak. 18-mi ”Ilaqutariit, inuunermik nuannarinninneq aamma pimoorussineq” qulequtaritinneqarpoq, piffissamilu 2008-2012 ”Innuttaasut aanngajaarniutinik atorerluinerup akornusiisinnaanera pillugu ilisimasaasa annertusinissaat” qulequtaritinneqassaaq. Sap.ak. 18 1992-miit ukiut tamaasa ingerlanneqartarpoq. Sap.ak. 18-p ingerlanneqarnissaanut sammitinniarneqartunut aningaasanik qinnuteqartoqarsinnaavoq, illoqarfinni annerpaamik kr. 5000 nunaqarfinnilu annerpaamik kr. 1.000 tunniunneqarsinnaapput.

Suliniuteqarfik 2 – Annersaasarneq kinguaassiuutigullu atonerluisarneq

Periaatsit

Annersaasarnerup kinguaassiuutigullu atonerluisarnerup iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik pingasunik tunngaveqartinneqassaaq:

1. annersaasarneq kinguaassiuutigullu atonerluisarneq pillugu paquminartutut isigisanik paquminartuujunnaarsitsiniarneq meeqqallu aamma inuusuttut inersimasullu annersaanermik eqqugaasimasut qanoq ikiorneqarnissaat pillugu ammasuunermik ilisimasanillu annertunerusunik pilersitseqataaneq
2. annersaasarnerup kinguaassiuutigullu atonerluisarnerup akuerineqannginneranik paasinninnermik pilersitsiniarneq
3. innuttaasut isumageqatigiinneq, annersaanermik kinguaassiuutigullu atonerluisarnermik pitsaaliuineq aamma annersaanermik eqqugaasunik ikiuineq eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaassusiannik nukittorsaaneq

Inuunerittami periutsit saniatigut aamma Nunami tamarmi atuuttussamik peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinngitsaaliilluni atoqateqartarnerit kinguaassiuutigullu atonerluisarneq pillugit pinaveersaartitsinerimi periusissat pillugit suleqatigiissitap periusissat sisamaat malillugu sulinissartik qinerpaat:

4. Piaartumik iliuuseqarnissap eqqanaarneqarnissaa; persuttaanerit, pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit aamma kinguaassiuutigut atonerluinerit pilertinnagit.

Siunertat

Piffissami 2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- annersaasarneq kinguaassiuutigullu atonerluisarnerit killilersimaarneqassapput
- meeqqat inuusuttullu annersaanertaqanngitsumik, kinguaassiuutigullu atonerluinertaqanngitsumik inuuneqarnissaat
- annersaasarnerup annertussusia, pissusia kingunerisaalu pillugit tamanut ammasumik oqallitsitsineq
- innuttaasut akisussaaqataanerit isumaginnissinnaassuseqarnerallu nukittorsarneqassapput
- eqqugaasunut pinerluuteqartumullu katsorsaanissamik siunnersuinissamillu neqeroorutit qulakkeerneqassapput

Tikkuussissutit

Persuttaanerit nammineq nalunaarutigineqartut

2005-2007 innuttaasut peqqissusaannik misissuinerup (Bjerregaard, 2008) innuttaasut inersimasut 59 %-iisa inuunermik ingerlaneranni assigiinngitsutigut ataasiarlutik imaluunniit arlaleriarlutik annersarneqarsimanerat imaluunniit siorasaaneqarsimanerat takutippaa. Arnanut angutinullu agguataaraanni amerlassusiat 62 %-iullutillu 56 %-iupput. 14 %-ii ukiup kingulliup ingerlanerani persuttarneqarsimapput imaluunniit siorasaarneqarsimallutik, agguataaraanni arnat 16 %-iupput angutillu 13 %-iullutik.

Kinguaassiuutitigut atonerluinerit nammineq nalunaarutigineqartut

Curtis (2006) malillugu nukappiaqqat 4,9 %-iisa niviarsiaqqallu 23,2 %-iisa kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimanertik nalunaarutigaat. Taakku saniatigut nukappiaqqat 20,6 %-iisa niviarsiaqqallu 64,3 %-iisa sulii 15-inik ukioqalernatik 15-it sinnerlugit ukiulik peqatigalugu kinguaassiuutitigut misilittagaqarnertik oqaatigaat. (Curtis et al., 2006)

Bjerregaard (2008) malillugu 31 %-iisa meeraallutik (21 %), inuusuttuullutik (14 %) aamma/imaluunniit inersimasuullutik (9 %) kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimanertik nalunaarutigaat. Arnanut angutinullu agguataaraanni kinguaassiuutitigut atonerlunneqarsimasut amerlassusiat 43 %-iuvoq 16 %-iullunilu.

Annersaanerit kinguaassiuutitigullu atonerluinerit politiinut unnerluutigineqartut

Kalaallit Nunaanni Politiit malillugit 2006-mi aamma 2007-mi ilaqqatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit, pinngitsaaliineqarluni atoqateqarnerit, kinguaassiuutitigut pinerlunnerit, kannguttaalliorfiginninnerit persuttaanerillu (meeqqanik 15 inorlugit ukiulinnik) politiinut unnerluutigineqartut amerlassusiat ima isikkoqarpoq:

Unnerluutiginnissutit	2006	2007
Ilaqqatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit	10	7
Pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit pinngitsaaleeriaraluarnerit ilanngullugit ¹	196	159
Meeqqanik 15 inorlugit ukiulinnik kinguaassiuutitigut pinerlunnerit	109	121
Kannguttaalliorfiginninnerit	177	176
Annersaanerit	821	808

Tabel 6. Ilaqqatut qanigilluinnakkamik atoqateqarnerit, pinngitsaaliilluni atoqateqarnerit, kinguaassiuutitigut pinerlunnerit annersaanerillu unnerluutigineqartut (Kalaallit Nunaanni Politiit, 2007/2008).

Qimarnguinnut attaveqarnerit

Kalaallit Nunaanni Ilulissani, Aasianni, Sisimiuni, Qaqortumi, Paamiuni, Narsami Nuummilu qimarnguinnik peqarpoq. Ataani saaffiginninnerit arnanut meeqqanullu

¹ Tassani aamma 15 inorlugit ukiullit eqqunngitsuliorfigineqartut ilaapput

(meeqqat inersimasumik ingerlaqateqartut) agguataarnerisa amerlassusii takuneqarsinnaapput. (*pers. comm.* Regine Enoksen, 2008 & Grethe Siegstad, 2008):

Qimarnguik	Illoqarfik	2006		2007	
		Antal kvinder	Antal børn	Antal kvinder	Antal børn
Naneruaq	Ilulissat			149	71
Qarajaq	Aasiaat			79	76
Oqqiffik	Sisimiut			113	45
Sikkersoq	Qaqortoq			92	77
Qimarnguik	Paamiut			47	46
Ornitaq	Narsaq			26	31
	Nuuk ²	49	49	43	55

Tabel 7. 2007-mi Kalaallit Nunaanni qimarguinnut saaffiginninnerit amerlassusii.

Suliniutit

Nuna tamakkerlugu paasititsiniaaneq “Meeqqanik kinguaassiuutitigut atornerluisarneq NAAGGAARUK” 2006-mi septemberimi aallartinneqarpoq, taassunga ilanngullugit:

- Karin Dyhr peqatigalugu suliamik ilisimasalinnut ullut sammisaqarfusut, taanna piviusoq aallaavigalugu qanigivallaakkamik atoqateqartameq pillugu imaqartumik “Glaspiggen” atuakkiarpoq.
- TV-kk radiokkullu aallakaatitassiat naatsut ilaatigut meeqqat piginnaatitaaffii, ataatsimoorluni akisussaaneq, nalunaaruteqarsinnaaneq aamma nalunaaruteqartussaataaneq aammalu grooming pillugu ilisimasat qitiutillugit meeqqanut, inuusuttunut inersimasunullu tunaaritinneqartut. Grooming tassaavoq kanngunartuliortup angajullinerusup misilittagaqarnerusullu uukapaatitsineq, sallu, iluareqqusaarneq nersualarinerlu atorlugit kanngunartuliorfigisaminik akisussaatilernera pisuusutullu misigititsilernera, tamanna aqputigalugu kanngunartuliorfigisani nammineq angunikkaminut atoqatigiinnikkut sammisanut peqataalersinniarlugu (piumassuseq malillugu ingerlanneqartutut isikkoqartilerglugu). (Red Barnet) September 2006 aamma marts 2007 takunneqarpoq.
- Meeqqat piginnaatitaaffii aallaavigalugit oqaloqatigiinnissamut aammalu meeqqat inuusuttullu aqqusinikkut ingerlaaqatigiisillugit nuna tamakkerlugu atuarfinnut atortussiat. Pisoqartitsineq tassaavoq “meeqqat timertik namminneq pigaat” kinguaassiuutitigut atornerluisarnerit akiorniarlugit 2007-mi februarimi ingerlanneqarpoq.
- Pitsaaliuinermik siunnersortit modulikkaartunik ilinniartinneqarnerannut atatillugu, Siunnersorti Gitte Jakobsen, UFC, Det Danske Socialministerium ingerlatsisoralugu kinguaassiuutitigut atornerluisarnerup pinaveersaartinneqarnera pillugu pikkorisartitsisoqarpoq.

Kalaallisuq filmiliap “Kiinaq toqqorta”, kinguaassiuutitigut atornerluisarneq pillugu filmiliaasumik tapiineq nassiussuinerlu.

² Nuummi qimarnguik pisortanit aquunneqarpoq, allalli tamarmik nammineq ingerlanneqarlutik.

Meeqqanut minnernut tunaaritillugu kinguaassiuutitigut atornerluisarnerup pinaveersaartinneqarnera pillugu atuagaaqqiap (pixibog) "Isertugaateqarpunga" nutarterneqarnera naqinneqarneralu.

Sammissamut attuumassuteqartunik kinguaassiuutitigut atornerluisarnerup pinaveersaartinneqarnera pillugu ilinniartitsineq peqqinnissaq pillugu ilinniagaqartut aamma pitsaaliuinermik siunnersortit ilinniartinneqarput.

Piviusumik tunngavilimmik isiginnaagassiaq "Det bliver sagt" Holbæk Teaterimit 2007-mi takutinneqarpoq. Isiginnaagassiaq marloriarluni Katuami takutinneqarpoq; suliamut ilisimasalinnut aammalu Nuummi innuttaasunut. Isiginnaartitsinerup kingorna inersuarmini peqataasut isiginnaagassiamillu allattup Kristian Ditlev Jensen-ip aamma tarnip pissusaanik ilisimasallip Kuno Sørensen-ip akornanni ammasumik oqallinneqarpoq.

2007-mi suleqatigiissitanik marlunnik "Annersaasarneq" aamma "Kinguaassiuutitigut atornerluisarnerit" pilersitsisoqarpoq. Suleqatigiissitat sammisat iluanni suliasamat ataatsimoorussamik pilersaarusiussapput. Suleqatigiissitat 2007-mi decemberimi siullermeerlutik ataatsimiipput. Annersaasarneq kinguaassiuutitigullu atornerluisarnerup iluani siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq pillugit nuna tamakkerlugu periusissap 2008-p naanerani naammassineqarnissaa naatsorsuutigineqarpoq.

Suliuteqarfik 3 – Imminut toquttarneq

Periussat

Imminut toquttarnermik pinaveersaartitsinermi siunissami suliniuteqarneq periaatsinik peqqinnermik siuarsaasunik sisamanik makkuninnga siunertaqartunik tunngaveqarpoq:

1. inuunerup pitsaassuseqarnera namminerlu inuunerup sunnernessaanut periarfissat annertusarniarlugit, matumani inuunermi aporaaffinnik qaangiiniarsinnaaneq ilanngulugu eqqarsaatigalugu
2. imminut toqunnerup inuunermi ajornartorsiutinut aaqüissutaasinnaaneranik isummertarneq assortorniarlugu
3. imminut toquttarnermik pinaveersaartitsineq eqqarsaatigalugu innuttaasut najukkanilu ataasiakkaani innuttaasut iliuuseqarsinnaanerit annertusarniarlugu aamma ikiuinerup iluaqutaanera saqqumisunngortinniarniarlugu
4. najukkani ataasiakkaani aamma nuna tamakkerlugu suliniutit ataqatigiissaarneqarnisaat kiisalu ”periaatsip pitsaaneerpaap“ saqqumisunngortinneqarnissaa siammarterneqarnissaalu.

Siunertat:

Piffissami 2007-imit 2012-imut anguniakkat anguniakkallu ilaat tassaapput:

- nukiit kattunnerisigut anniaateqaraluaanniluunniit inuunerup pilerinar-tunngortinnissaa
- inuit ataasiakkaat namminneq nukissaminnik allallu nukissaannik atuisinnaanerannik nukittorsaaneq, nammineq inuunermik ingerlatsineq inuaqatigiinnilu uummaarissumik inooqataaneq
- inuit ataasiakkaat namminneq inuuneqarnerminni ataatsimullu inuunermi uummaarissumik peqataajartuaartinneqarnerannik tapersersuineq
- imminut toqunnerit imminullu toqoriaraluernerit ikilisinneqarnissaat
- suliniuteqarfiup 2007-imit 2012-imut anguniagassanut ilanngunneqarnissaa, ingerlatap naammassineqarnerata kingornatigut ingerlateqqinneqarsinnaaqqullugu

Tikkuussissutit

Imminut toqttarnerit

Kalaallit Nunaanni Politiit aamma Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfik naapertorlugit 2006-mi 2007-milu Kalaallit Nunaanni imminut toqttarnerit amerlassusii ima isikkoqarput:

Ukiui	Arnat		Angutit		Katillugit
	10-24	25+	10-24	25+	
2006	8	10	15	25	58
2007	9	3	12	14	38

Tabel 8. Kalaallit Nunaanni kommunini assigiinngitsuni imminut toqttarnerit amerlassusiinik naatsorsuineq, ukiuinut arnaaneranut angutaanerannullu agguataarlugu. (Kalaallit Nunaanni Politiit aamma Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfik, 2008).

2006-miit 2007-mut imminut toquttut amerlassusiisa kisitsisaasa ersarissumik appariarneri nalaatsornerusinnaavoq. 2005-mi imminut toqttarnerit pinaveersaartitsineri suliaq ukiuni pingasuni ingerlanneqartussa aallartinneqarpoq, suliniut 1. Januari 2008 Inuunerittap ataanut inissinneqarpoq. 2005-mi imminut toquttut 48-nik amerlassuseqarput, piffissanili 1990 – 1994, 1995 – 1999 aamma 2000 – 2004 agguaqatigiussillugit 53-iupput, 54-iupput aamma 49-pput.

Imminut toqoriartarnerit

2004-2005 15-18-nik ukiullit akornanni misissuinerit, nukappiaqqat 11 %-iisa niviarisaaqqallu 33%-iisa imminut toqoriarsimanerat takutippaat (Pedersen *et. al.*, 2007b).

Bjerregaard (2008) naapertorlugu angutit 9,1 %-iisa arnallu 13,5 %-iisa inuunermi siusinnerusukkut imminut toqoriarsimanertik aammalu angutit 1,7 %-iisa arnallu 3,3 %-iisa ukiup kingulliup ingerlanerani imminut toqoriarsimanertik, saniatigulli 89,2 %-it aamma 83,3 %-it imminut toqoriarsimannngisaannarlutik nalunaarutigaat.

Suliniutit

2005-mi upernaakkut suleqatigiissitamik pilersaarusiortussamik, ataqatigiissaarisunik pingasunik inuttaqartinneqartumik, pilersaarusiame periusissat eqqunneqarnissaannik suliaqartussamik pilersitsisoqarpoq. 2007-mi upernaakkut suleqatigiissitaq ataqatigiissaarisut marluinnangortillugit annikillisinneqarpoq. 2007/2008 ukiup nikkinnerani pilersaarusiorteq immikkoorunnaarluni Inuunerittap Imminut toqttarneq pillugu suliniuteqarfianut ilanngutitinneqarpoq. Peqatigitillugu 1. januari 2008 aallarnerfigalugu pingasunik sulisoqarsimagaluarluni suliamik ataqatigiissaarisumik ataatsimik siunnersortsimillu ataatsimik inuttaqartinneqalerpoq. Suliamik ukiuni pingasuni ingerlasimasumik nalilersuineq aamma misilittakkanik paarlaasseqatigiinneq Alaskami Nunavummilu attuumassuteqartunik suleqateqarluni 2007-mi aallartinneqarpoq. Tassannga nalilersuineq 2008-mi upernaakkut tunniunneqarpoq.

2007-mi nuna tamakkerlugu atimik taasinngikkaluarluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik Attavik 146 sapaatip akunneranut marloriarluni ammasartoq ammarneqarpoq. Tassunga atatillugu oqarasuaatikkut siunnersuisartunik pikkorissartitsisoqarpoq atortussianillu tapertaasussanik sanasoqarluni.

2007-mi atortussiat ”Sumut saaffiginnissinnaallutit nalunngiliuk?” aamma “Imminortarneq Pinaveersaartinneqarsinnaavoq” suliarineqarput atuarfinnullu ilinniagaqarfinnullu nassiussorneqarluni.

2007-mi MIPI – Meeqqat inuusuttullu pillugit ilisimasaqarfik suleqatigigalu ”Inuusuttut akornanni atugarissaarneq pillugu allakkiaq” aamma ”Kalaallit Nunaanni inuusuttut akornanni imminornissamut eqqarsaatit imminoriarnerillu pillugit allakkiaq” saqqummersinneqarnissaannut tapiisoqarpoq.

Saniatigut ingerlaavartumik makku neqeroorutigineqartarput:

- Attuumassuteqartunik suliaqartunik ilinniartitsineq, taassuma ataani pitsaaliuineramik siunnersortit, politit peqqinnissallu iluani ilinniagaqartut
- Kommuni amerlasuunik imminut toquttoqarfiusuni immikkut suliniuteqarneq.
- Qitiusumik ajutoornermi upalungaarsimaffinnik suleqateqarneq.
- Ilinniartunik siunnersuisarfimmik pilersitsinermi tapersersuineq.
- Inunnik qitiusutut inissisimasunik siunnersoqatigiinnissamut neqerooruteqarneq.

Suliniuteqarfik 4 – Nerisaqarneq timillu aalatinnera

Periusissat

Nerisaqarneq timillu aalatinneranut tunngatillugu siunissami pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermi periusissaq tassaavoq:

1. Nerisarianut eqeersimaarlunilu inooriaatsimut tunngatillugu peqqissutsip ersarissarnera

Anguniakkat

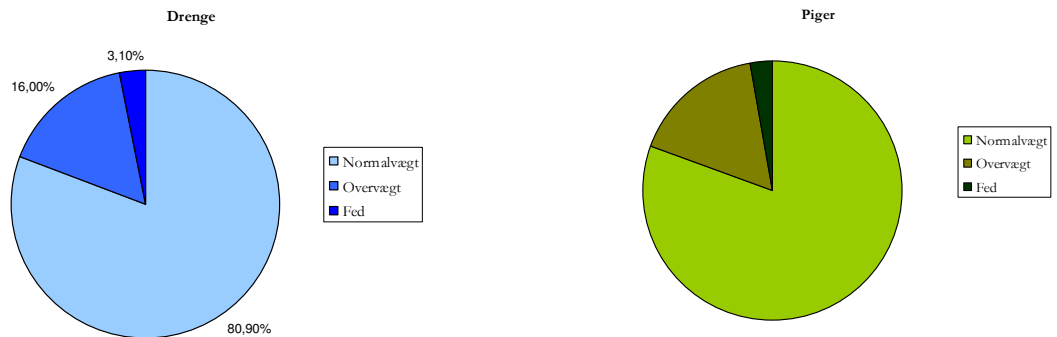
2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- nerisaqarneq timillu aalatinneranik ilisimasanik siuarsaaneq
- peqqinneq, nerisaqarneq timillu aalatinnera eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq
- kalaalimernit nerisassallu eqqussukkat peqqinnartut pissarsiarineqarsinnaanerannik nukittorsaaneq
- timimik atuiffiusinnaasunik pilersitsineq
- utoqqaat eqqortumik nerisaqarnermut timillu aalatinneranut tunngasunik ilisimasaat annertusarneqassapput
- utoqqaat peqqissuunermut uummaarissumillu inuuneqarnermut periarsinnaanerat annertusarneqassapput

Tikkuussissutit

Body Mass Index ≥ 30 -llit amerlassusii

2006-mi nukappissat niviarsissallu 15-18-nik ukiullit akornanni nalinginnaasumik oqimaassusillit, oqimaappallaartut pualavallaartullu ima agguataarsimapput (Niclasen, 2007):

Figur 1. Inuusuttut (15-18-nik ukiullit) nalinginnaasumik oqimaassusillit, oqimaappallaartut pualavaartullu 2006-mi niviarsissanut nukappissanullu agguataarlugu amerlassusiat.

2005-2006 innuttaasut peqqissusaannik misissuinerup (Bjerregaard, 2008) 23,9 %-it BMI $\geq 30,0$ -qarnerat takutippaa, tassa pualavallaarujussuurtut. Arnanut angutinullu agguataaraanni 26,7 %-it aamma 20,2 %-it BMI $\geq 30,0$ -qarput.

Timimik aalatitsinissamut innersuutinik malinninngitsut amerlassusii:

Kalaallit Nunaanni innuttaasut Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit ullormut nal.ak. ataaseq timimik aalatitsisarnissamik innersuussutaanik naammassinnittut amerlassusiat 2005-2007 (Bjerregaard, 2008) 78%-iuvoq. Misissuinermi peqataasut ilaasa timiminnik aalatsitsisarnermik ilimananngitsumik qaffasissorujussuunera nalunaarutigaa, taamaattumik inuit ilumut ullormut minnerpaamik akunnermi ataatsimi timininnik aalatitsisartut ikinnerunerat ilimagineqarpoq.

Paarninik naatitanillu atuineq

Fødevarepolitisk redegørelse 2004 malillugu paarnat naatitallu 100g missaat ullormut inummit ataatsimit nerineqartarput. WHO'p 400g minnerpaaffissatut innersuussutigaa Danmarkimilu 600g innersuussutigineqarpoq.

Kalaallit Nunaanni inuit 2005-2007-mi 81,9 %-ii sapaatip akunneranut minnerpaamik paarnamik ataatsimik nerisarput 86,7 %-iilu sapaatip akunneranut minnerpaamik ataasiarlutik naatitartortarlutik (Bjerregaard, 2008).

Sukkumik atuineq

2002-mi nioqqutissanik eqqussuinermi kisitsisit tunngavigalugit innuttaasup ataatsip sukkoq qaortoq manngertoq ullormut minnerpaamik 100g nerisarpaa (Fødevarepolitisk redegørelse 2004).

2005-2007 nerisarisanu nukiit agguataarnerisa agguaqatigiissinnerat ima isikkoqarpoq: Kulhydrat 47 % (55-60 % innersuussutigineqarpoq), protein 20 % (15-20 % innersuussutigineqarpoq) aamma orsoq 33 % (annerpaamik 30 % innersuussutigineqarpoq) (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Atuarfiit atuarfimmi nerisaqartitsinermut peqataasut

PAARISAp Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit suleqatigilluinnarlugit 2006/2007-mi atuarfinni nerisaqartitsineq pillugu pisortaqaarfii akimorlugit suleqatigiinnermi peqataavoq. Atuarfinni nerisaqartitsineq pingaartinneqarluni salluutinneqarpoq, soorlu aamma meeqqanut inuusuttunullu nerisassat peqqinnartut pillugit suliniutit pingaaruteqarlunnartuusut. Taamaaliornikkut atuarfimmi nerisaqartitsilernissami ilaatigut nerisaqarnermut innersuussutit qulit aallaavigineqarnissaat eqqanaarneqassaaq.

2007-mi kommunit ukuusut atuarfimmi nerisaqartitsilernissamut aningaasanik qinnuteqaateqarput akuerineqarlutillu: Nuuk, Sisimiut, Ammassalik, Narsaq aamma Qaanaaq.

Suliniutit

2006-mi sammisaq “Nerisaqarnek timillu aalatinna” peqqinnissakkut atuagassiami SILA-mi illunut tamanut agguanneqartumi allaaserineqarpoq.

Kakkersagaq “Meeraaqat aamma naartusut milutsisisullu nerisassat”, nerisassat pillugit nalunaarsuutiniq nutaanik timimillu aalatitsineq pillugu immikkoormik ilaneqarluni 2006-mi nutarterneqarpoq.

2006-mi Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit suleqatigalugit nerisaqarnermut innersuussutit qulit pillugit paasititsiniaaneq aallartinneqarpoq, taassuma ataani:

- Nerisaqarnermut innersuussutit qulit pillugit DVD-mik aallakaatitassianik naatsunik KNR-kkut aallakaatitassanik saqqummersitsineq aammalu nerisaqarnermut innersuutit pillugit streamerit pisinarfiit aqutigalugit agguanneqarput.
- Tegneseriap “Rekkusip sinnattupalaava” peqqisumik inooriaaseq pillugu imaqartup nerisaqarnermut innersuussutit 11-16-nik ukiulinnut ingerlateqqippai. Atuarfimmi atuartitsinermut ilanngunneqarnissaa siunertaralugu ilinniartitsisunut isumassarsiorfissamik ilaqartinneqarpoq.
- ”Pinguuat peqqinnartoq” meeqqanut inersimasunullu saqqummersinneqarpoq, taanna aqutigalugu meeqqat pinguaatigalutik inersimasullu oqaloqatigiitigalugit nerisassat peqqinnartut timimillu aalatitsineq pillugit ilisimasaqalissapput.

Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit D.I.H. suleqatigalugu 2006-mi atuagassiaq ”Sukkortuuguit nerisassat peqqinnartut” Danmarkimi diabetesforening-imi saqqummersinneqarnikuusooq aqqissorpaa/tulluarsarpaa.

Danmarks Miljøundersøgelse aamma AMAP Human Health gruppen suleqatigalugu Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit 2006-mi kalaallit nerisassaataat avatangüisinnillu mingutsitsineq pillugit seminareqartitsippat. Tassani avatangüisinnik mingutsitsinerup sunniuteqassusia pillugu uppersaasiortoqarpoq. Tamatuma kingorna Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit kontaminantpjecen kalaallit nerisassaataannik nerisagaraanni suut qanoq iliornissamut piareersaataasinnaaneranik siunnersuutinnik imaqartoq aqqissorpaat.

Inuunerittap Qaanaap kommuniani 2007-mi aasakkut arsaannermik ilinniarfiup ingerlanneqarnissaaa tapiiffigaa.

31. januar 2007 Inuunerittap Kalaallit Nunaanni Arsartartut Kattuffiat Kalaallit Nunaanni nunaqarfinni arsaannermik ilinniarfinnik ingerlatsisarnissaq pillugu suleqatigiinnissamik isumaqatigiissuteqarfigaa, taassuma ataani arsaannermi sungiusaasunik ilinniartitsineq. Arsaannermik ilinniarfiit ukiut pingasut ingerlaneranni ingerlanneqassapput.

PAARISA KNR-p aallakaatitassiaata Inuuneq Peqqissoq aallarnisarnerani peqataavoq, taassuma ataani aallakaatitassiani sisamaasuni 2007-p ingerlanerani aallakaatinneqartuni sammineqartussat pillugit isummersoqatigiinnerni.

Inuussutissat pillugit naalakkersuinnikkut nassuiaat 2004-mut malitsitit siunnersuisoqatigiit 2007-mi inuussutissat pillugit politikimut suliasamullu pilersaarusiornermi isummersuisooqataavoq, tassani periusissaasut ilaat Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit suliasaannut arlalinnut tunngaviliisuupput.

TV-kkut aallakaatitassiani ”Nerisarisat timimillu aalatitsineq”-mi aallakaatit siulliit marluk 2007-mi KNR-ikkut aallakaatinneqarput. Aallakaatit tulluuttut arfineq pingasuusut 2008-mi aallakaatinneqassapput.

2007-mi, Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit/PAARISAp pilersaarusiogataaffigisaanik pikkorissaanernillu arlalinnik ingerlatsiffigisaanik, ilinniartitaaneq qitiutinneqarpoq. Nerisarisat timimillu aalatitsineq pillugit siunnersuineq illoqarfinni tamani innuttaasunut ataasiakkaanut anngutissaaq, taammaattumillu illoqarfinni ataasiakkaani inunnik qitiusussanik ilinniartitsineq pingaaruteqarpoq. 2007-mi pikkorissaanerni makku suliarineqarput:

2007-mi makku ingerlanneqarput:

- *Pitsaaliuinermik siunnersortinut ilinniartitaanermut immikkut aqqissuusssami modulitut.* Nerisarisat timimillu aalatitsinerup peqqissutsimut pingaaruteqassusii pillugit nalinginnaasumik ilisimasaqarneq, pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneqqitiutillugit.

2007-mi makku piareersarneqarput:

- *Peqqinnissaqarfimmi sulisunik pikkorissaaneq:* Peqqissumik inooriaaseqarneq, nerisaqarneq timillu aalatinnera qanorlu taakku pillugit siunnersuisoqarsinnaanera qitiutillugit. 2008-mi majimi atulersinneqarpoq.
- *Suliffeqarfinni, atorfeqarfinni il.il. nerisaqarnermi politikkit:* 2008-mi Inuulimi pikkorissaanissaq pilersaarusiorneqarpoq.
- *Sammisaq kantiinat peqqissut:* Najukkani kantiinani sulisunik pikkorissaaneq. Piareersaatitut sammisaq Sisimiuni Højskolimi maj 2008 ingerlanneqassaaq.
- *Issittumi* inuussutissanut tunngasutigut *suleqatigiinneq* aammalu siunnersuisoqatigiit ataatsimeersuartsinissaannik ICASS VI maj 2008 ingerlanneqartumik piareersaaneq.

2007-mi nuna tamakkerlugu atuarfinnik unammisitsineq ”Peqqinnartumik inuulluataarneq” aallartinneqarpoq, tassani atuaqatigiiaat atuarfimmi nerisassat peqqinnartut pillugit ilanngusseqqullugit kaammattorneqarput. Unammisitsineq april 2008-mi naammassivoq.

Misissuinerit arlallit inuussutissat tungaasigut ajornartorsiuteqartoqarneranut atatillugu inooqatigiinnermi equngasoqalersimanera takutippaat, ilaatigut kaanneq, kukkusumik nerisaqarneq aamma pualavallaarneit ersermata. Minnerunngitsumik nunaqarfinni najukkanilu avinngarusimasuni ajornartorsiutit taakku takussaapput. Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit nuna tamakkerlugu aningaasatigut nerisassanillu eqqortunik pissarsinnaanermut assigiimmik periarfissaqartariaqarneq tikkuarpaat, tassanilu sakkut ilaat tassaavoq Namminersornerullutik Oqartussat nunaqarfinnilu aamma najugaqarfinnut avinngarusimasunut pilersuinermi pisiortorfiup Pilersuisup kiffartuussinissamik isumaqatigiissutaat; tassunga atatillugu Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit allannguutissatut siunnersuutitik pisortanut oqartussanut tikkuussillutik saaffiginnissuteqarnikuupput. Allannguutit Inuunerittami anguniarneqartunut naapertuupput.

PAARISAp Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit suleqatigalugit HS-Analyse aqcutigalugu nerisaqarnermut innersuussutit pillugit nalilersuineq aallartinnikuuaa, taassunga ilanngullugu nerisaqarnermut innersuussutit qulit nunami tamarmi malinneqarsinnaanersut misissorneqarluni. Misissuineq 2007-mi aallartinneqarpoq, naammassineranilu nalunaarusiaq 2008-p qiteqqunnerani takkunnissaa naatsorsuutigineqarpoq.

Kalaallit Nunaanni Nerisaqarnermi Siunnersuisoqatigiit allaffeqarfiat PAARISA-mi inissisimavoq.

Suliniuteqarfik 5 – Atoqatigiinneq

Periaatsit

Atoqatigiinnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaneq periaatsinik makkuninnga tunngaveqassapput:

1. atoqatigiinnikkut iliuseqarneq sunaluunniit perusussutsimik, illuatungeqatigiinnermik nappaatinillu atoqatigiinnikkut tunillaasuuttartunik tunillaasuinertaqanngitsumik tunngaveqassaaq
2. naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
3. atoqatigiinnermi ileqqut peqqinnartut eqqarsaatigalugit innuttaasut iliuseqarsinnaanerannik siuarsaneq

Anguniakkat

2007-mit2012-mut anguniakkat tassaapput:

- inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaassapput
- atoqatigiinnermi iliuitsit tamarmik nammineq piumassuseq tunngavigalugu iliусаallutillu inatsisinik unioqutitsisuussanngillat
- angutit arnallu naartunermik pilersaarusiornissaminnut tunngavii nukittor-sarneqassapput
- naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
- naartuersinniartut tamarmik siunnersuinnermik ilitersuinnermillu neqeroor-figineqassapput
- nappaatit atoqatigiinnikkut tunillaassuussinnaasut tamarmik ikilisarneqassapput
- HIV-imi/AIDS-imik tunillatsissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaanerit qulakkeerneqassaaq

Tikkuussissutit

Inuusuttuaqqat ernisarneri

2006-mi 2007 milu inuusuttuaqqat akornanni erninerit ima amerlassuseqarput (Peqqinnissakkut nakkutillisoqarfik, 2007 & 2008):

Ukiut	Erninerit amerlassusii	
	2006	2007
-15	5	6
16-17	30	27
18-19	93	96
Katillugit	128	129

Tabel 9. 2006-mi 2007-milu inuusuttuaqqat akornanni erninerit amerlassusii.

Kinguaassiuutigut nappaatit tunillaattartut takussaaneri

Kalaallit Nunaanni Peqqinnissakkut nakkutiisoqarfik malillugu Kalaallit Nunaanni kinguaassiuutigut nappaatit atuuneri ima isikkoqarput:

Ukiut	<15	15+	Tamakkiisumik
Gonoré	8	800	808
Chlamydia	35	2544	2579

Tabel 10. Kinguaassiuutigut nappaatit gonoré aamma chlamydia 2006-mi nalunaarutigineqartut amerlassusii.

Nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit amerlassusii

Kalaallit Nunaanni Peqqinnissakkut nakkutilliisoqarfik malillugu 2006-mi 2007-milu nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit ukioqatigiiaanut ima agguataarsimapput:

Ukiuinut agg	Amerlassusaat	
	2006	2007
12-13 ár	3	2
14-15 ár	42	48
16-17 ár	92	91
18-19 ár	113	117
20-24 ár	273	271
25-29 ár	164	187
30-34 ár	80	97
35-39 ár	74	50
40-44 ár	23	22
45-49 ár	3	2
Tamakkiisumik	867	887

Tabel 11. 2006-mi 2007-milu nammineq kissaatigalugu naartuersinnerit ukioqatigiiaanut agguataarlugit amerlassusii

Suliniutit

Suleqatigiissitap ”Meeqqat kissaatigisat” kissaatiginagu naartulertarnerit ikilisinneqarnissaannut iliuusissamik pilersaarummik suliaqarnermigut suliani 2007-mi naammassivaa.

PAARISAp nunarsuarmi tamarmi ukiumoortumik AIDS-ip ulluata malunnartinneqarnissaa kaammattuutigaa.

Sammisaq ”Uanga timeralu” peqqinnissakkut atuagassiami INUK-mi 2006-mi sammineqarpoq.

2007-mi usuup puui pillugit paasisitsiniaanissamut IGGU-mut 2008-mi aallartinneqartussamut sammisamik suliaqartunut isumassarsiorfiusumik seminareqartitsisoqarpoq.

2007-mi RealCare dukkinik (naalungiarsuusaarutinik) 20-nik pisisoqarpoq, taakku pinaveersaartitsinermik suliaqarnermi atugassanngorlugit kommunit tamarmik ataatsimik marlunnilluunniit peqartussanngorlugit agguaanneqarput. Anguniarneqartut tassaapput 15-niit 20-nut ukiullit.

1997-miit ingerlaavartumik usuup puuinik assersuutigalugu ilinniagaqarfinnut tunniunneqartartunik pisiniartoqartarpoq agguaassisoqartarlunilu.

Atuagassiaaqqat ”Inuusuttuaranngulerneq – niviansiaqqanut”, ”Inuusuttuaranngulerneq – nukappiaqqanut” aamma ”Atoqatigiinneq naartunaveersaatillu” 2007-mi PAARISA-mit saqqummersinneqarput.

Atimik taasinnikkaluarluni oqarasuaatikkut siunnersuisarfik ”AIDS-linien” siunnersorneqarfiusinnaasoq PAARISA suleqatigalugu ingerlanneqarpoq.

Suliniuteqarfik 6 – Pujortartarneq

Periaatsit

Pujortartarnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik tallimanik tunngaveqarpoq:

1. avatangiisit pujortarfiunngitsut aqqutigalugit peqqinnartumik inooriaaseqarnermik avatangiisinillu peqqinnartunik pilersitsinissaq
2. inuusuttut inersimasullu pujortartarneq taassumalu ajoqutaasumik sunniutai pillugit ilisimasaannik nukittorsaanissaq
3. pujortartarneq eqqarsaatigalugu innuttaasut isummertarnerannik siuarsaanissaq
4. pujortartartut avatangiisaasalu pujortarneq ajortut akornanni mianerinnittumik pujortarnermi kultureqarnermik pilersitsinissaq
5. naatusunut ilaqutariinnullu meeraarartalinnut avatangiisinik pujortarfiunngitsunik isumannaatsunillu pilersitsinissaq

Siunertat

2007-imit 2012-imit anguniakkat:

- ikinnerusut pujortartalernissaat
- amerlanerusut pujortartarunnaarnissaat
- inuiaqatigiinni tupamik atuinerup tamarmiisup killilersimaarneqarnissaa
- Kalaallit Nunaat pujortartanngitsunut pujortarfiunngitsaq
- pujortartartunik peqqinnissaqarfimmi katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaa

Tikkuussissutit

Inersimasut pujortartartut procentinngorlugit

2007-mi pujortartartut katillugit 66 %-iupput (18 sinnerlugit ukiullit). Meeqqat atuarfiannik taamaallaat naammassinnisimasut naatsunik ilinniagalinnut (66 %) aamma akunnattumik sivisussusilimmik/sivisuumillu ilinniagaqarsimasunut (56 %) naleqqiullugit amerlanerupput (70 %). (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Inuusuttut akornanni pujortartarneq

Meeqqat ulluinnarni pujortartartut amerlassusii 2006-imi ukiui naapertorlugit amerliartorput. 2006-imi 11-12 ukiullit akornanni 5 %-it ullut tamaasa pujortartarput, 13-14 ukiullit akornanni 27 %-iullutik, 15-17-inik ukiullit affaat ullut tamaasa pujortartarlutik. Inuusuttut (15-17 ukiullit) ullut tamaasa pujortartarnerminnik nalunaartut 38 %-ii Nuummi, 56 %-ii illoqarfinni allani aammalu 59 %-ii nunaqarfinni najugaqarput (Niclasen, 2007).

Tupamik eqqussuineq

Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik naapertorlugu Kalaallit Nunaannut tupamik tupamullu taarsiunneqartartunik eqqussuineq 2006-mi ima isikkoqarpoq:

	Kr.-nngorlugit nalingi	Kg-nngorlugit annertussusaat
Tupa taarsiunneqartartullu	7.107.117	36.659

Tabel 12. Tupamik tupamullu taarsiunneqartartunik 2006-mi eqqussuineq (Kalaallit Nunaanni Naatsorsueqqissaartarfik, 2008).

Pujortartarani pujormiuutinneqarneq

2005-2007-mi sumi imaluunniit qaqugukkut angerlasimaffimmi pujortartarnermut killiliisimaneq 62 %-init angerneqarpoq. Pujortarnermut ileqqut angerlasimaffimmi pujortartarneq imminnut attuumassuteqarput, tassa 75 %-it pujortanngisaannarnikuupput, 71 %-it pujortarunnaarnikuupput, 59 %-it annikitsumik pujortartarput, 50 % pujortartorujussuupput 42%-illu pujortaammik pujortartarlutik (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Naartusut pujortartartut amerlassusii

2006-mi naartusut tamarmik 51,8 %-ii pujortartarput. Kisitsisit qaffasissusiat annilaarnaraluartoq, 2004-mi naartusut pujortartartut 57,6 %-iusimasut 2005-milu 57,5 %-iusimasut ikiliartuaarnerat pitsaasuvoq (Peqqinnissakkut Nakkutilliisoqarfik, 2007).

Suliniutit

Ukiut tamaasa atuarfinnik unammisitsineq ”atuaqatigiit pujortartanngitsut” ingerlanneqartarpoq. 2007-mi Kitsissuarsunni Ole Reimerip Atuarfiani 9. klassimi atuartut ajugaasuupput.

2007-mi suliffeqarfuit marluk pujortarfiunnginnissaannik suleqatigiinnissamut isumaqatigiissummik atsioqatigineqarput (immikkoortoq suleqatigiinnissamut isumaqatigiissutit malillugu).

Ukiunut marluk-pingasoriarluni kommunini pujortarunnaarnissamut ilitersuisussanik pikkorissaatitsisoqartarpoq. 2007-mi Ilulissani, Nuummi Qaqortumilu pujortarunnaarnissamut ilitersuisussanik pikkorissartitsisoqarpoq.

Sammissaq pujortartarneq peqqinnissakkut inuusuttunut atuagassiami ”INUK”-mi 2007-mi eqqartorneqarpoq.

1997-miilli pujortartarneq sunniutaalu ulorianartut pillugu paasissutissiissutinik ingerlaavartumik sanasoqartarpoq. 2003-mi Pujortarunnaarniartunut ilitersuisunut mappi kalaallisut nutserneqarpoq kalaallilu nunaannut pissutsinut tulluarsarneqarluni. Pineqartoq ineriartortinneqarpoq misigiligarneqarlunilu.

Pitsaaliuineramik siunnersortit akulikitsumik najukkani illoqarfinni nunaqarfinnilu pujortartarneq pillugu immikkut aqqissuussisarput.

Suliniuteqarfik 7 – Meeqqat inuusuttullu

Periaatsit

Meeqqanut inuusuttunullu tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsinissaq peqqinnermillu siuarsaanissaq periaatsinik sisamanik tunngaveqartinneqarpoq:

1. naartusunut ilaqutaannullu, inoorlaanut meeqqanullu immikkut ulorianartorsiortunut aamma/imaluunnit immikkut pisariaqartitsisunut piaartumik suliniuteqarnerup malitseqartitsinerullu siusarsarneqarnissaat, tassa meeqqap pisariaqartitai ulorianartorsiortinneqarpata sumiginnarneqarpataluunniit
2. inuusuttunut ulorianartorsiortut atonerluisutullu pissusilersortunut piaartumik suliniuteqarnissap qulakkeerneqarnissaa
3. meeqqat inuusuttullu pitsaasumik inuuneqarnerannik atugarissaarnerannillu annertusaanissaq
4. peqqissumik inooriaaseqarneq ataatsimut eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuuseqarsinnaanerannik siuarsaanissaq

Siunertat

2007-imit 2012-imit anguniakkat:

- piaartumik suliniuteqartarneq
- meeraaqqat toqusartut ikilissapput
- meeqqanut sumiginnagaasunut ilaqutaannullu suliniuteqarnerup nukittorsarneqarnissaa
- imminnut isumageqatigiinnerup annertunerusumik isiginiarneqalernissaa – pingaartumik meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit
- peqqissumik inooriaaseqarneq eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq

Tikkuussissutit

Naartusut misissortittarnissamut pilersaarusiarnissamut innersuussutigineqartumut malinnissimasut

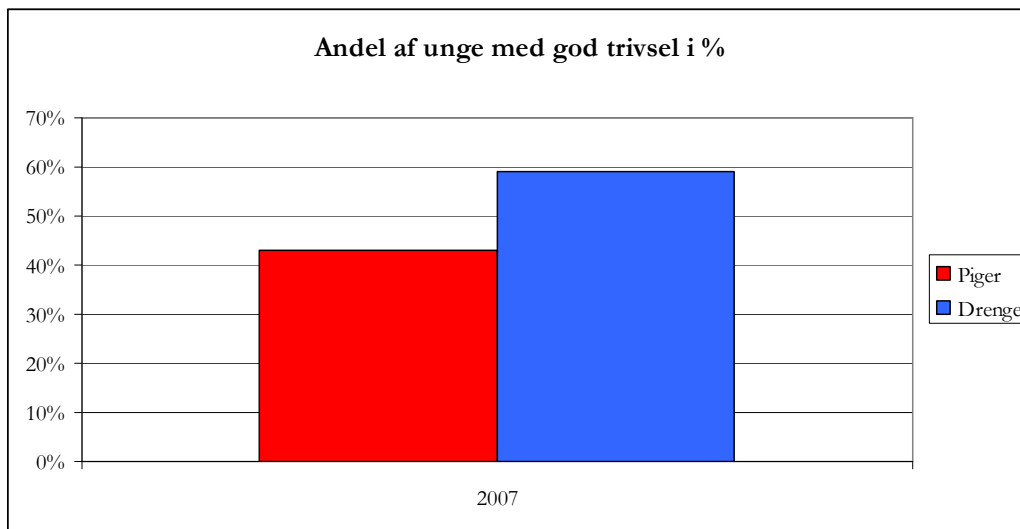
Naartusut naartunermik ingerlanerani 1-5-eriarlutik nakorsamik misissorneqarsimasut 2006-mi 91,7 %-iupput, naartusulli 62,4 %-ii tallimariarlutik imaluunniit suli amerlanerusunik juumuunit misissortittarsimapput. Naartusut nakorsami imaluunniit juumuunit misissorneqarsimanngitsut kisitsisaat 3,4 %- aamma 5,6 %-iupput. Naartusut peqqinnisami ikiortimit, peqqissaasumit imaluunniit allamit misissorneqarsimasut 2006-mi 72,1 %-iupput (Peqqissutsikkut Nakkutilliisoqarfik, 2007).

Meeqqat kaattut

2006-mi meeqqat inuusuttullu (11-17-nik ukiullit) *kaallutik immannngisaannarlutik* oqartut Nuummi 71 %-iupput, illoqarfinni 59 %-iullutik nunaqarfinnilu 50 %-iullutik. Meeqqat inuusuttullu *kaallutik innartuaannarlutik* oqartut agguataarneri tassaapput Nuummi 18 %, illoqarfinni allani 43 % nunaqarfinnilu 39 % (Niclasen, 2007).

Meeqqat pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusii

Ataani inuusuttut 15-16-nik ukiullit pitsaasumik inuusaaseqarnerminnik namminneq nalunaartut amerlassusiat takuneqarsinnaavoq (Curtis, 2006).

Figur 2. Inuusuttut atugarissaartut nivarsiaqqanut (■) nukappiaqqanullu (■) agguataarneri.

Meeqqat paarnanik naatitanillu atuinerat

Niclasen allallu (2007) malillugit 2006-mi atuartut (15-18-nik ukiullit) ullut tamaasa paarnanik naatitanillu nerisartut illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii ima sikkoqarput:

	2006		
	Nuuk	Illoqarfiit	Nunaqarfiit
Ullut tamaasa naatitanik nerisartut	38 %	42 %	24 %
Ullut tamaasa paarnanik nerisartut	20 %	13 %	12 %

Tabel 13. 2006-mi inuusuttut (15-17-nik ukiullit) ullut tamaasa paarnanik naatitanillu nerisartut illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii N=2.164.

Meeqqat sodavandinik mamakujuttunillu atuinerat

Niclasen allallu (2007) malillugit atuartut (15-18-nik ukiullit) 2006-mi ullut tamaasa mamakujuttutortartut sodavanditortartullu illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii ima isikkoqarput:

	2006		
	Nuuk	Illoqarfiit	Nunaqarfiit
Ullut tamaasa mamakujuttutortartut	32 %	39 %	44 %
Ullut tamaasa sukkulinnik sodavanditortartut	22 %	38 %	41 %

Tabel 14. Inuusuttut (15-17-nik ukiullit) ullut tamaasa mamakujuttutortartut sodavanditortartullu illoqarfinnut nunaqarfinnullu agguataarlugit amerlassusii N=2.285.

Meeqqat innersuussutigineqartut malillugit akiuussutissanik kapitissimasut

WHO'p aamma Unicef-ip meeqqat 90 %-init amerlanerusut tunillanneqarsinnaannginnissaat aammalu nunap immikkoortuini ikinnerpaamik 80 %-it akiuussutissanik kapitissimanissaat siunertaraat. Peqqissutsikkut Nakkutilliisoqarfiup Kalaallit Nunaanni akiuussutissanik kapitittarneq ataatsimut isigalugu naammaginatutut nalilerpaa. 2006-imi meeqqat MFR1-mik kapitsissiamasut 98,7 %-inik amerlassuseqarput.

Meeqqat inuusuttullu oqarasuaataannut 134-mut attaveqarneq

	2006		2007	
	Sianernerit	%	Sianernerit	%
Siunnersuinerit	269	27,9	340	27,6
Paasissutissanik piniarnerit/oqarasuaammik ilisiinnarnerit	695	72,1	894	72,4
Katillugit	964	100	1234	100

Tabel 15. 2006-mi 2007-milu meeqqat inuusuttullu oqarasuaataata 134-p attaveqarnerit siunnersuinerit, paasissutissanik piniarnerit siunnersuisoqalertinnagulu oqarasuaammik ilisiinnarnerit agguataarneri.

	2006	2007
Ajornartorsiutit	%	%
Persuttaaneq	12,9	11,9
Qinngasaarneqarneq	12,1	11,2
Aanngajaarniutitik atornerluineq (tupa pinnagu)	10,7	8,6
Oqqannerit	9,6	7,2
Imminut toqunneq	9,1	12,3
Perorsaaneq	6,3	7,5
Kinguaassiuutitigut atornerlunneqarsimaneq/kanngunartuliorfigineqarsimaneq	5,8	11,2
Peerariinnermi ajornartorsiutit	5,5	-
Tarnikkut allanngorarneq	4,1	5,1
Angajoqqaanit qimanneqarsimaneq	3,6	-
Toqusoqarnera	3,0	4,0
Avinneq	3,0	3,1
Inuusuttuaqqat nalinginnaasumik inersimasunngulernermit tunngasunik apeqqutaat	2,7	5,9
Kiserliorneq	2,5	-
Kinguaassiuutitigut atoqatigiinnermi apeqqutit nalinginnaasut	1,6	1,1
Pinerlunneq	1,4	-
Imminut naalliutsinneq	1,4	1,8
Inissinneqarneq	1,4	2,0
Sininniarnermi ajornartorsiutit	1,4	3,3
Angerlarsimaffik qimallugu najugaqarusunneq	1,1	1,8
Nikallunganeq	0,8	-
Katillugit	100	100

Tabel 16. 2006-mi 2007-milu ajornartorsiutit siunnersuiffineqartut. ”Peerariinnermi ajornartorsiutit”, ”Angajoqqaanit qimanneqarsimaneq”, ”Kiserliorneq”, ”Pinerlunneq” aamma ”Nikallunganeq” 2007-mi immikkut nalunaarsorneqarsimannginnerat maluginiaruk, taakku immikkoortunut allanut ilanngunneqarput.

Suliniutit

Suliniut ”Ilaqutariinnut meerartaartussanut (naartusunut) piaartumik iliuuseqarneq”, naartusunik uloriaanartorsiortut sanngiitsullu tapersorneqarnissaannik malittarineqarnissaannillu siunertaqartoq, 2007-mi Peqqissaanermik Ilinniarfik (Center for Sundhedsuddannelser), suliamik ataqatigiissaarisup atorfeqarfigisaa, suleqatigalugu aallartinneqarpoq. Suliniummut aningaasartuutit tamarmik Inuunerittamit akilerneqarput. Suliniut 2007-mi piareersaatit Nuummi, Aasianni, Illoqqortoormiini Ammassalimmilu ingerlanneqarpoq. Kommunit tamarmik peqataalernissaasa tungaanut ukiut tamaasa kommunit pingasut missaat ilanngunneqartassapput. Piareersaatit ingerlassisimaneq 2008-p ingerlanerani nalilersorneqassaaq.

Meeqqat inuusuttullu pillugit sammisat peqqissutsikkut atuagassiani INUK-mi aamma SILA-mi sammineqarput ”Perorsaaneq” aamma ”Meeqqat pisariaqartitaallu” 2006-mi

2007-milu aammalu 2006-mi INUK-mi ”Angajoqqaatit oqaloqatigikkiit” taakku nuna tamakkerlugu saqqummersinneqarput.

”Kort og Godt om Amning” qallunaatut allanneqarsimasooq nutarterneqarsimasorlu DIH-mi juumuut suleqatigalugit kalaallisuunngorlugu nutserneqarpoq. Atuagassiap 2008-mi naammassineqarnissaa naatsorsuutigineqarpoq.

Nuna tamakkerlugu atimik taasinngikkaluarluni meeqqanut inuusuttunullu oqarasuaatikkut siunnersuiffiup ”134” 2007-mi ingerlateqqippaa. Oqarasuaat ullut tamaasa piffissani aalajangersimasuni ammasarpoq.

Inuusuttut Akisunnerat tassaavoq nittartagaq www.inuusuttutakisunnerat.gl tassaani chatertoqarsinnaavoq, apeqquteqartoqarsinnaalluni akissuteqartoqarsinnaallunilu, aammalu ullut 14-ikkaarlugit KNR-radiomi inuusuttunik aallakaatitsisarluni. PAARISAp suliniut sammisanut tunngasutigut aningaasatigullu eqqanaarpaa.

Suliniuteqarfik 8 – Utoqqaat

Periaatsit anguniakkallu

Utoqqarnut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik pingasunik tunngaveqarpoq:

1. utoqqaat pitsaasuseqartumik inuuneqarnerannik atugarissaarnerannillu qaffassaaneq
2. utoqqarnut neqeroorutinik pitsaasuseqartumik inuuneqarnerup timikkullu pisinnaasat pitsaanerulersinneqarnerannut/piorsaqqinneqarnerannut periarfissiisunik pilersitsineq
3. peqqinnissaqarfup utoqqarnut pinaveersaartitsinermi suliniuteqarneranik pitsaassuseqartitsinerup qaffasissup qulakkeerneqarnera

Siunertat

2007-imit 2012-imut anguniakkat tassaapput:

- utoqqaanerusut utoqqaallu ataqqinassuseqartumik imaqarluartumillu inuuneqarnissaat
- utoqqaat ulluinnarni pisinnaasaasa qaffasissusiat pitsaanerulersinneqassaaq utoqqarnilu sivusuumik nappaateqarnerup ilisarnaatai sivisuumillu nappaateqarneq annikillisarneqassapput

Tikkuussissutit

Utoqqaat >60-nik ukiullit amerliartorput. 2006-mi utoqqaat 60 sinnerlugu ukiullit 5.552-nik amerlassuseqarput, tassa innuttaasut 9,8 %-ii.

Nammineq peqqissutsimik naliliineq

Angutit utoqqasaat amerlanerusut (64 %) arnanut naleqqiullutik (55 %) peqqissusertik pitsaasutut nalilerpaat (Bjerregaard *et al.*, 2008).

Utoqqaat eqeersimaarnerat

Innuttaasut peqqisusaannik misissuinerup utoqqasaat timiminnik aalatisitsisarnerat pillugu misissueqqissaarnissaq periarfissaalerpoq, sulili tamatumani tikkuussissutinik ineriartortitsisoqarsimanngilaq. Utoqqaat inuusunnerusunut naleqqiullutik nalinginnaasumik timiminnik aalatitsinnginnerupput. Ataani utoqqaanerusut sapaatip akunneranut piffissamik issiaannarlutik sammisaqartarnermut atugaannut kisitsisit takuneqarsinnaapput.

Ukiut	Agguaqatigiissillugu sapaatip akunneranut issiaannarluni sammisaqarnermut piffissaq atorpeqartoq
60-64-nik ukiullit	nal.ak. 23
65-69-nik ukiullit	nal.ak. 22
70-74-nik ukiullit	nal.ak. 23
75 +-nik ukiullit	nal.ak. 29

Tabel 17. Agguaqatigiissillugu utoqqaanerusut sapaatip akunneranut issiannarlutik sammisaqarnermut piffissaq atugaat ukioqatigiiaanut agguataarlugu.

Suliniutit

2007-mi suliniutit aallartinneqartut ilaat ataaseq utoqqarnut toqqaannartumik toraagaqartinnerpoq; Tv-kkut aallakaatitassiaq ”Nerisarisat aamma timimik aalatitsineq”, aallakaatitani 2007-mi Tv-kkut aallakaatinneqartuni siulliit marluk utoqqarnut nerisassanut peqqinnartunut aamma utoqqarnut timimik aalatinissamut siunnersuutinik imaqartinneqarput. Aallakaatitat taakku 2008-p aallartinnerani aallakaatinneqarput.

Suliniuteqarfik 9 – Kigutit

Anguniakkat

- kigutilerinerup innuttaasunilu nalinginnaasumik kigutiginnerup pitsaassusaannik qaffassaaneq
- kigutiginneq nerisallu eqqarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermiksiuarsaaneq

Tikkuussissutit

Meeqqat putulinnik kigutillit amerlassusii

2006-mi 2007-milu tamanna pillugu nalunaarusiat nassaassaangillat. Meeqqanik putoqanngitsunik kigutilinnik nalunaarsuineq 1. januar 2008 aallartinneqaaqqissaaq.

Meeqqat pinaveersaartitsilluni misissortittarnernik malittarinnittut amerlassusii

2006-mi 2007-milu tamanna pillugu nalunaarusiat nassaassaangillat. Meeqqanik putoqanngitsunik kigutilinnik nalunaarsuineq 1. januar 2008 aallartinneqaaqqissaaq.

Suliniutit

Kalaallit Nunaanni Caries pillugu periusissaq piffissami 2008 – 2012 ingerlanneqartussaq Inuunerittamat ilaavoq. Caries pillugu periusissaq immikkoortut makku pillugit pingaarnertut pilersaarutitut pissusissamisuuginnartumik malittarinninneruvoq: Kigutit peqqissusaannik nalunaarsuineq, kigutit peqqissuunissaannik anguniakkat oqaasertaliorneqarnerat aammalu pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermik annertuumik suliniuteqarneq. Periusissap ingerlatseriaaseq imaattoq atorlugu meeqqat kigutaannik misissortinnissaannut aggersartassavai: Kingusinnerpaamik 1. januar 2008 meeqqat 8-nik qaammatillit, 6 aamma 12 missaannik ukiullit immikkut, saniatigullu aamma meeqqat allat tamarmik periuseq maannamat atuuttoq malillugu ukiut tamaasa aggersarneqartassapput.

Peqqinnissaqarfimmik aqutsivik suleqatigalugu april 2007 aallarnerfigalugu ”Ulloq kigutigissarfik” eqqunneqarpoq. Siunertarinqartoq tassaavoq kigutinik eqqiluisaartitsinerup pingaassusianut eqqumanerulernissaq. Siunissami ulloq ukiut tamaasa malunnartinneqartassaaq.

PAARISA 2007-mi Ullormi kigutigissarfimmi atuartunut annernut agguassassanik kigutigissaatinik innaallagiatortunik pisiortorpoq.

PAARISAp 2007-mi atuagassiaq ”Qitornavit suut imertassavai”, meeqqat mikisut angajoqqaavinit qanoq meeqqaminnik imertarnerminni peqqissumik ileqqoqalersitsisinaanannut pitsaasunik siunnersuutitalimmik saqqummersitsivoq. Atuagassiaq meeraaqqerivinnut, meeqqarivinnut kigutigissaavinnullu nassiunneqarpoq.

”Quppersagaaraq immuttuutit pillugit” kalaallisut 2007-mi aqqissuuteqqinneqarpoq saqqummersinneqaaqqillunilu.

Peqqissutsikkut atuagassiani INUK aamma Sila 2007-mi kigutigissuuneq pillugu sammisaqartut immikkut saqqummersinneqarlutik agguanneqarput.

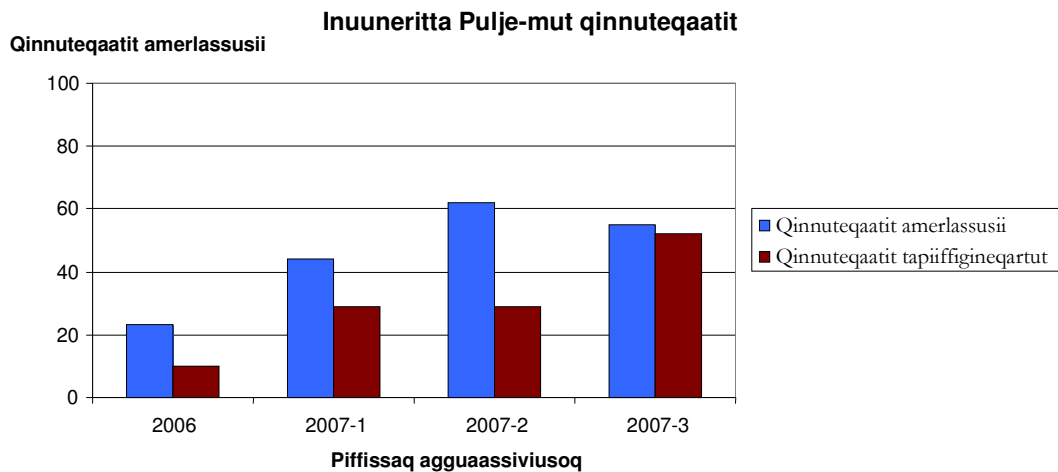
Caries pillugu paasisitsiniaaneq 2007-mi aallartinneqarpoq 2008-milu aamma ingerlassalluni. Paasisitsiniaaneq TV-kkut takusassiaaqanik, assiliarsuarnik saqqarmiuuqaqanillu imaqarpoq.

Inuuneritta Pulje

2006-mi 2007-milu agguassinerit

Inuuneritta Puljen-imi siunertarineqartoq tassaavoq Inuuneritta aallaavigalugu pinaveersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermik pilersitsinerit/suliniutit tapiiffigineqartarnissaat. Suliniutit meeqqanik, inuusuttunik utoqqaanerusunillu tunaartaqartut, najugarisani inuiaqatigiinni aammalu suliat akimorlugut peqqinnissamut, inooqatigiinnermut kulturimullu tunngasutigut ingerlanneqartussat immikkut pingaartinneqarput.

Puljemit ukiumut marloriarluni aningaasanik agguaassisoqartarpoq – upernaakkut ukiakkullu. Siullermeerluni agguaassineq 2006-mi ukiakkut pivoq, saniatigullu aamma 2007-mi marloriarluni agguaassisoqarpoq 2007-milu novemberimi juullimut atatillugu agguaassisoqarluni. Agguaassineri kingullermi, juullimut atatillugu aqqissuussat pujornarfiunatillu imigassartorfiunngitsut, ikinngutiginnermik ilaqutariinnilu kinguaariit ataqatigiinnerisa pituttuisinnaasut tapiiffigineqarnissaat siunertarineqarpoq.

Figur 3. 2006-miit 2007-mut qinnuteqartut tamarmik amerlassusii (■) aamma agguaassineri ataasiakkaani qinnuteqaatit tapiiffigineqartut amerlassusii (■). Agguaassinerit 2007-1 aamma 2007-2 tassaapput upernaakkut ukiakkullu agguaassinerit, 2007-3-lu tassaavoq juullimut atatillugu agguaassineq.

Suliniutigineqarsimasunik nalilersuinerit maannamut qinnuteqartut akornanni nammeneq piunassuseq malillugu nassiunneqartarput, 2008-mi agguaassineri siullermi akuersissutini skemanik nalilersuiffissanik, tapiiffigineqalersinnani immersorneqartussanik nassiunneqartussanillu ilanngussisoqartalissaq. Taamaalillutik siusinnerusukkut qinnuteqarsimasut tapiiffigineqarsimasullu nalilersuineri qinnuteqaatit nutaat nalilerneqarnerini ilanngunneqartassapput.

Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit

Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit tassaavoq illuatungeriit marluk imaluunniit amerlanerusut ataatsimoorullugu suliniummik allaaserineqarsimasumik piffissamilu aalajangersimasumi ingerlanneqartussamik naligiillutik atsioqatigiiffiat. Inuunerittap suliffeqarfinnik, kattuffinnik, peqatigiiffinnik, sullivinnik, immikkut ilisimasalinnik, namminersortunik allanilluunniit, peqqinnissamik siuarsaanissamut aamma/imaluunniit nappaatinik pinaveersaartitsinermut aalajangersimasumik suliniuteqarnissamut isumassarsisimasumik suleqateqarnissani kissaatigaa. Isumaqatigiissummi illuatungeriit akornanni nammineq piimassuseqarfigalugu pitsaasumik suleqatigiinnissaq naatsorsuutigineqarpoq.

2007-mi suleqatigiinnissamut isumaqatigiissutit pingasut atsiorneqarput:

Ulloq	Suliffeqarfik/kattufik	Siunertaq
d. 31. maj	Katuaq	Suliffeqarfik pujortarfiunngitsoq
d. 31. maj	TelePost Greenland	Suliffeqarfik pujortarfiunngitsoq
d. 31.dec.	Kalaallit Nunaanni Arsartartut Kattuffiat	Kalaallit Nunaanni nunaqarfinni tamani arsaannemik ilinniarfinnik ingerlatsineq

Tabel 18. INUUNERITTAP suliffeqarfiillu imaluunniit kattuffiit akornanni suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit 2007-mi atsiorneqartut.

PAARISA

PAARISAp Kalaallit Nunaanni innuttaasut peqqissumik inuuneqarneq pitsaasumillu inuusaaseqarneq pillugit ilisimasaqalersissavai anguniagassaannullu periusissaannik tunissallugit.

PAARISAp anguniagai suliassaalu Inuunerittamit Innuttaasut peqqissuunissaanik suliniummit aamma Nunarsuarmi peqqinnissamut suliniaqatigiiffiup WHO'p Ottawa aamma Bangkok Chartre-mit aalajangerneqarput.

PAARISAp oqariartuutaanut, takorluugaanut periusissaanullu takussutissat

Oqariartuut	PAARISA nuna tamakkerlugu innuttaasut peqqissusaannik siuarsaanermi qitiuvoq. Suliffeqarfimmi pingaarnersaq tassaavoq peqqinnermik siuarsaanermik aamma pinaveersaartitsinermi suliniutinik suliaqarneq aammalu piffinni assigiinngitsuni peqqinnermik siuarsaanermi qitiusumik suliaqarnermik ataqatigiissaarneq.
Takorluugaq	<p>PAARISA suliffeqarfiuvoq pilersitsiviusoq aamma ilisimasaqarfiusoq, Inuuneritta pillugu pissusissamisoortumik suliassanik inaarsinermi qitiusoq.</p> <p>PAARISAp peqqinnermik siursaaneq pinaveersaartitsinerlu pillugit ilisimasat pigineqareersut inuaqatigiinnut iluaqutaanerisa annertusarnissaat sulissutigaa.</p> <p>Peqqissuuneq timikkut, tarnikkut inooqatigiinnermilu iluarusunneqarvoq, tassaaginnarani napparsimalluni sulinnginneq.</p>
Periusissat	<p>PAARISAp Inuunerittami suliniuteqarfiusuni periusissat ilusilersortarpai.</p> <p>Suliniutit tamarmik ilisimasat misissuinernit tunngaveqartut aammalu peqqissuseq pillugu perorsaanermi eqqarsariaaseq aallaavigalugit tunngavilersorneqartarput. Sammisat innuttaasut iliuseqarsinnaanerini annertusaasutut tikkuussisut aamma ilisamat aallaavigalugit iluarsartuussilluni pilersaarusiortoqartarpoq, aammalu peqqinnissakkut ajornartorsiutaasinnaasut pillugit isiginneriaatsinik ileqqullu pillugit oqallinnermik pilersitsisarluni.</p> <p>PAARISAp sammisani periusissatut suliniutai makkuninnga imaqarput:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ilisimasat akimorlugit sulisinnaaneq - takorluukkat - piaartumik suliniuteqarneq - peqataatitsilerneq - paasissutissiineq - naleqassutsit - suleqatigiinnerit

PAARISA -mi inuit

2007-mi PAARISA-mi inuit makku atorfeqarput

- Immikkoortumi pisortaq Bodil Karlshøj Poulsen
- Allaffimmioq Miki Willumsen
- Siunnersorti Sofie Jessen
- Siunnersorti Anita Johansen
- Siunnersorti Berti Bourup
- Imminut toqunnissamik pinaveersaartitsinermi suliniummik ataqatigiissarisooq Jette Eistrup
- Imminut toqunnissamik pinaveersaartitsinermik ataqatigiissarisooq Maren Heilmann
- Inuunerittami suliniutinik ataqatigiissarisooq Lone Nukaaraq Møller (15/2 2007 atorfinittoq)
- Inuunerittami AC-fuldmægtigi Bolatta Vahl

Taakku saniatigut 2007-mi uku PAARISA-mut attuumassuteqarput

- TNI-mi ilinniartooq Dorthea Mathæussen (24/11 2007-miit)
- Folkesundhedsvidenskabimi ilisimatusartooq Klaus Grabbert (2007-mi 1/4 – augustip naanerata tungaanut)

Ataatsimeersuarnerni aamma ataatsimiinnerni peqataanerit

Konference/møde	Dato	Person
Nordisk Rusmiddelkonference, Danmark	10-12/1	Berti Bourup
Nuumi sunngiffimmi neqeroorutit nutaat ineriartortinneqarnerat pillugu cafeqartitsilluni ataatsimiinneq	21/3	Lone N. Møller
Inuussutissat pillugit seminareqartitsineq	21-23/3	Anita Johansen
Nordisk Rusmiddelforum, Finland	9-16/4	Bodil Karlshøj Poulsen
Center for Forebyggelse, Sundhedsstyrelsen	13/4	Lone N. Møller
Statens Institut for Folkesundhed	20/4	Lone N. Møller
Ludomani konference, Danmark	21-22/5	Bodil Karlshøj Poulsen Berti Bourup
Nordisk Rusmiddelseminar, Bergen, Norge	27/8-3/9	Berti Bourup
Peqqinnisaqarfimmi aqutsisut ataatsimeersuarnerat, Nuuk	5-7/9	Bodil Karlshøj Poulsen
NunaMed, Nuuk	7-10/9	PAARISA
Partnerskabskonference, Odense, Danmark	11-14/9	Bolatta Vahl
Ataatsimeersuarneq ”Arnanik persuttaasarneq, Kangerlussuaq	14-17/9	Bolatta Vahl Maren Heilmann
Kanukoka’p inunnik isumaginninnermi immikkoortoqarfinni pisortanik ataatsimeersuartitsinera, Danmark	21-25/9	Bodil Karlshøj Poulsen
The Future of the Nordic Welfare Model, Finland	10-11/10	Lone N. Møller
EUPHA konference, Finland	11-13/10	Lone N. Møller
Konference om sundt udviklingsmiljø for børn og unge, Finland	7-9/11	Anita Johansen
Kursusevaluering og –planlægning med Livslinien	19-21/12	Jette Eistrup

Angalalluni ornigunnerit

Kommuni	Siunertaq	Ulloq	Inuk
Paamiut	Siunnersortip tikeraarnera		Maren Heilmann
Upernavik, nunaqarfilu	Siunnersortip tikeraarnera		Maren Heilmann
Nuuk	Pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut	6-8/3	Sofie Jessen
Ilulissat	Pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut	12-17/3	Sofie Jessen
Nuuk	Pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut	17-20/4	Sofie Jessen
Narsaq	Siunnersortip tikeraarnera	24-28/4	Berti Bourup
Uummannaq	Siunnersortip tikeraarnera	7-10/5	Sofie Jessen
Qaanaaq	Naalakkersuisunut ilaasortaq angalaqatigaa	18-21/6	Sofie Jessen
Sisimiut	Naalakkerusisunut ilaasortaq angalaqatigaa	2-5/3	Bolatta Vahl
Qaqortoq	Siunnersortip tikeraarnera	15-20/8	Bolatta Vahl Berti Bourup
Qaqortoq	Pujortarunnaartitsinermi ilitersuisutut	17-24/9	Sofie Jessen
Sisimiut	Siunnersortip tikeraarnera	15-17/11	Anita Johansen
Aasiaat/ Qeqertarsuaq	Siunnersortip tikeraarnera	26-5/12	Bolatta Vahl

Pikkorissarnerit / ilinniaqqinnerit

Pikkorissarnerit / ilinniaqqinnerit	Ulloq	Inuk
Center for selvmordforskning, Danmark	22-24/1	Jette Eistrup
Masteruddannelse NHV, Sverige	9-19/2	Bodil Karlshøj Poulsen
Supervision I, Danmark	27/2-1/3	Maren Heilmann
Supervision II, Danmark	2-3/5	Maren Heilmann
Masteruddannelse NHV, Sverige	5-11/5	Bodil Karlshøj Poulsen
Pisortatut ilinniagaqarneq, Nuuk	7-11/5	Jette Eistrup
Peqqinnermik siuarsaaneq, Nuuk	30/5-5/6	Bolatta Vahl
Supervision, Danmark	11-13/6	Maren Heilmann
Masteruddannelse NHV, Sverige	12-17/8	Bodil Karlshøj Poulsen
Suliffeqarfinni imigassaq pillug politikki	18-19/9	Lone N. Møller Berti Bourup
Pisortatut ilinniagaqarneq, Nuuk	1-5/10	Jette Eistrup
Sundhedspædagogik I, NHV, Sverige	28/9-8/10	Berti Bourup
Nuummi peqqinnermik siuarsaaneq	4-8/11	Bolatta Vahl
Pujortarunnaartitsiniarluni pikkorissaaneq aamma ullut immikkut sammisaqarfiusut	3-10/12	Sofie Jessen
Ludomani, Nuuk	28-29/11	Lone N. Møller Berti Bourup
Masteruddannelse NHV, Sverige	1-14/12	Bodil Karlshøj Poulsen

- Bjerregaard, Peter, 2004.** Fokesundhed i Grønland – INUSSUK-Arktisk forskningsjournal 1.
- Bjerregaard, Peter & Inger Katrine Dahl-Petersen, 2008.** Befolkningsundersøgelsen i Grønland 2005-2007. Levevilkår, livsstil og helbred. – SIF's Grønlandsskrifter nr. 18. Statens Institut Folkesundhed, Syddansk Universitet.
- Curtis, Tine, Helmer Bøving Larsen, Karin Helweg-Larsen, Cecilia Petrine Pedersen, ingelise Olesen, Kristian Sørensen, Marit Eika Jørgensen & Peter Bjerregaard, 2006.** Unges trivsel i Grønland 2004 – INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1.
- Direktoratet for Erhverv, Landbrug og Arbejdsmarked 2004.** Fødevarerpolitisk redegørelse 2004. – EM 2004/60, INSP J.nr. 47.90.
- Embedslægeinstitutionen, 2007.** Ukiumoortumik nalunaarusiaq 2006.
- Embedslægeinstitutionen i Grønland, 2008.** Personlig kommunikation.
- Enoksen, Regine, 2008.** Saaffiginnitarfiit Qimarnguillu Kattuffiat.
- Grønlands Politi, 2007.** Politiets virksomhedsberetning 2006
- Grønlands Politi, 2008.** Politiets virksomhedsberetning 2007.
- Grønlands Statistik, 2008.** Udtræk fra Statistikbanken. www.stat.gl
- Lynge, Lona & Avijåja Absalonsen, 2008.** Statistik om børn og unge i Grønland – MIPI-Videnscenter om børn og unge.
- Niclasen, Birgit, Katja Løngaard, Laila Kærgaard Laursen & Christina Schnohr, 2007.** Sundhed på toppen – resultater fra Health behaviour in School-aged Children (HBSC) undersøgelsen i Grønland i 2006. – INUSSUK – Arktisk forskningsjournal 1.
- Nielsen, Anni Brit Sternhagen & Peter Bjerregaard, 2008.** Færre rygere i Grønland – Fald i rygning fra 1993 til 2007 er ens uanset uddannelsesniveau. Ugens tal for Folkesundhed, Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. – Levevilkår, livsstil og sundhed i Grønland 2005-2007. Udkommer august 2008.
- Pedersen, Cecilia Petrine, Inger Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard, 2007.** Notat om børn og unge med god trivsel. – MIPI-Videnscenter om børn og unge
- Pedersen, Cecilia Petrine, Inger Dahl-Petersen & Peter Bjerregaard, 2007b.** Notat om selvmordstanker og selvmordsforsøg blandt unge i Grønland. – MIPI-Videnscenter om børn og unge.
- Senécal, Sacha, 2007.** Mortality surveillance in Inuit Nunaat: A geographic based approach. – Præsentation ved konferencen the Third Annual Symposium of the Population, Work and Family Collaboration, Ottawa, 13.-14. December.
- Siegstad, Grethe, 2008.** Krisecenter under børne- & familieafdelingen, Nuup Kommunea, Nuuk.